

ЯКІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ЕКСПЕРТНИЙ СУПРОВІД ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ДОСВІД ЄС

QUALITY ASSURANCE IN HIGHER EDUCATION AND ITS EXPERT SUPPORT: THE EU EXPERIENCE

УДК 378.091.279.7(045)

Ірина Соколова

ORCID iD 0000-0003-4425-1859

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та освіти,
Маріупольський державний університет,
пр. Будівельників, 129 а, 87500 Маріуполь, Україна,
i.sokolova@mdu.in.ua

ОЦІНЮВАННЯ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ

Статтю присвячено проблемі номінації та інтерпретації процедур, інструментів і способів оцінювання якості вищої освіти, яка на початку XXI століття є предметом теоретико-прикладних досліджень. Автором проаналізовано різні підходи до визначення понять, які місять ознаки інструментів для вимірювання та оцінювання у сфері вищої освіти – показник, критерій, індикатор. За результатами дискурсу англomовних видань доведено відмінності між сферами вжитку та особливостями перекладу дефініцій понять, що номінують критерії і показники у сфері вищої освіти. У процесі аналізу інституційних практик оцінювання якості вищої освіти на прикладі однієї з країн, яка є кандидатом до вступу у ЄС, порушено проблему узгодження національних критеріїв з оновленими ESG для ліцензування, проведення акредитаційних експертиз закладів вищої освіти та освітніх програм. З'ясовано особливості використання панелі показників (ОЕСР, Світового банку, Європейського союзу) для вимірювання якості на рівні системи освіти.

Ключові слова: акредитаційна експертиза; вища освіта; критерії; ліцензування освітньої програми; оцінка; оцінювання; показники (прості, результативності, ефективності).

Вступ. Термінологічна система педагогічної науки і практики вищої освіти відображає різноманітні способи осмислення і номінації її цінностей та проблем, явищ та процесів; відтворює структуру і систему наукового знання наприкінці ХХ – у першій чверті ХХІ століття.

З часу прийняття Радою Європи Рекомендацій 98/561/ЕС (1998) про запровадження механізмів забезпечення якості у всіх країнах Європейського Союзу у Європейському просторі вищої освіти відбулися значні події, спрямовані на гармонізацію Болонського процесу

(1999–2018). Рамки кваліфікацій (QF for the ENEA, EQF for LLL), Європейські стандарти із забезпечення якості вищої освіти скеровані не тільки на інтернаціоналізацію вищої освіти, але й на інтеріоризацію знання про культуру якості.

Аналіз англomовних джерел свідчить про посилення інтересу не тільки науковців, але й інших стейкхолдерів до проблеми номінації і інтерпретації процедур (акредитація і ліцензування), інструментів і способів оцінювання якості вищої освіти.

«Лінгвістичні проблеми присутні в загальному контексті глобалізації вищої освіти. Що стосується сфери забезпечення якості, то переклад є серйозною перешкодою на шляху створення справжнього словника для спільного користування», – зазначається у Преамбулі до нової редакції видання Європейського центру вищої освіти ЮНЕСКО (UNESCO – CEPES) (Vlăsceanu, Grünberg, Pârlea, 2007, p. 19), що містить базові терміни і поняття із забезпечення якості і акредитації.

На Форумі ENQA у 2006 р. було презентовано 6 груп кластерів, які номінують процесі у ЄПВО, зокрема «measurement» (вимірювання), processes and procedures (процеси, процедури) (Crozier et al., 2006, p. 8–10; 19–20). У тому ж році освітянській громаді представлено нові глосарії (наприклад, Euroglossary, 2006; Tuning Educational Structures in Europe, 2006).

Спільне дослідження Німецької служби академічних обмінів (DAAD) та Асоціації академічного співробітництва (АСА), проведене під егідою Європарламенту «Індикатори якості університетів: критична оцінка» (2015), підсумовує останні досягнення у підходах до визначення якості вищої освіти, наприклад, якості забезпечення (QA) та глобального рейтингу вищих закладів освіти (European Parliament Committies, 2015).

Дослідження 2016 року присвячено питанню подібності та відмінностей підходів до оцінки освіти в країнах ЄС та ОЕСР з метою вивчення можливостей подальшого розвитку системи оцінювання та визначення відповідної освітньої політики у країнах ЄС (European Parliament's Committee on Education and Culture, 2016).

«Стандарти і критерії (серед них) є найбільш заплутаними термінами», – стверджують автори лексикографічного видання (Vlăsceanu, Grünberg, Pârlea, 2007, p. 14). Наші розвідки також свідчать про неоднозначність тлумачення цілої низки понять, зокрема «критерії/ показники ефективності, результативності» діяльності закладів вищої освіти, які не є синонімами і мають сприйматися як узагальнення специфічних множинних ознак і характеристик об'єкта дослідження. У зв'язку з цим виникає необхідність чіткого розмежування понять «критерій» і «показник» для опису процедур оцінювання якості у сфері вищої освіти.

Мета статті – визначити дефініції базових понять, які є інструментами вимірювання та оцінювання у вищій освіті, показати на прикладах сфери застосування критеріїв і показників результативності та ефективності.

Компаративний аналіз практик застосування критеріїв і показників (індикаторів) вищої освіти зроблено на матеріалах англomовних видань.

Критерії ліцензування і акредитації у вищій освіті. У понятті виділяють об'єм (денотат назви, що позначає його) і зміст – концепт, який ця назва виражає.

Концепт «критерій» (criterion, походження від грецького «kriterion» – спосіб оцінювання), відповідно до словникового пояснення, означає «контрольні позначки або контрольні показники, що визначають досягнення певних цілей та/або стандартів» (Vlăsceanu, Grünberg, Pârlea, 2007, p. 49). Критерії певною мірою деталізують характеристику вимог і умов, які мають бути виконані (для того, щоб відповідати стандарту), і, отже, створюють кількісну та якісну базу для надання висновку суб'єкта оціночної діяльності. Такими суб'єктами є заклади вищої освіти і Агенції, які здійснюють внутрішню і зовнішню експертизу забезпечення якості вищої освіти.

У нашій роботі пошлемося на робоче визначення критерію, яке було дано D. R. Sadler (1987): «відмінна властивість або характеристика будь-якого предмета (явища), за допомогою якої можна встановити або оцінити його якість, або за якою можна прийняти рішення чи класифікувати». Пізніше D. R. Sadler (2005) розширив пояснення дефініцій поняття «критерію» як сукупності атрибутів або правил, що використовуються в якості важелів для суджень (оціночних рішень). «Хоча рішення можна виносити або аналітично (тобто побудовано за поступовим використанням критеріїв), або цілісно (без застосування явних критеріїв), практично неможливо пояснити конкретне рішення, не посилаючись на критерій», – зазначає дослідник (p. 178–179).

У сфері вищої освіти критерії результативності (performance criteria) спрямовують експертів і дослідників на оцінку досягнень здобувачів. «Якісні критерії можуть охоплювати широкий діапазон», – продовжує науковий дискурс D. R. Sadler. На офіційному рівні у закладі освіти можуть бути визначені критерії, що покликані характеризувати успішність

студентів з усіх навчальних дисциплін, що сприятиме їх розвитку, і випускників.

Продуктивність за загальними критеріями зазвичай не оцінюється. «На рівні, багато ближчому до фактичного викладання та навчання, а отже до оцінки та класифікації, університет може розробити політику, яка зобов'язує усіх викладачів університетів уточнювати критерії або якісні властивості, які оцінювач має намір враховувати при прийнятті рішення щодо якості виконання студентами кожного завдання» (Sadler, 2005, p. 184).

У межах однієї статті неможливо викласти у повній мірі навіть основні аспекти використання критеріїв результативності та ефективності. Тому розглянемо інституційну практику країни, яка є кандидатом до вступу в ЄС, і демонструє прогрес у впровадженні ESG (редакції 2005, 2015) для оцінювання якості вищої освіти. Позитивна практика Агенції з розвитку вищої освіти і забезпечення якості Боснії і Герцеговини (НЕА БіГ) може слугувати моделлю для інших агенцій у Європі.

Стандарти та керівні принципи для забезпечення якості у вищій освіті у Боснії і Герцеговині (Standards and guidelines for quality assurance, 2007) визначені Рамковим законом про вищу освіту в БіГ (Framework Law on Higher Education, 2007). Ліцензування та акредитація – це два окремих процеси, які здійснюються з метою забезпечення якості у вищій освіті федеративної країни.

Відповідно до ст. 48 Рамкового закону у БіГ критерії акредитації є універсальними для всіх університетів і коледжів (державних чи приватних) і визначають рівні досягнень закладів вищої освіти у виконанні стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості: критерій повністю відповідає, істотно відповідає, частково виконаний і критерій не виконано (Framework Law on Higher Education, 2007).

Акредитація – це процес, за допомогою якого, на основі зовнішнього огляду та оцінювання якості діяльності, підтверджується відповідність вищого закладу освіти стандартам і критеріям якості (Overview of the Higher Education System, 2017, p. 21). Як бачимо з визначення, у БіГ не ототожнюють поняття «стандарту» та «критерію» на нормативному рівні.

У 2010 р. на 10 сесії НЕА БіГ було прийнято документ, в якому визначено критерії для акредитації вищих закладів освіти (ВЗО): розвиток та стратегія освітньої інституції; ме-

неджмент, внутрішня система забезпечення якості та культура якості; процедури забезпечення якості навчальних програм; процедури оцінки студента; людські ресурси; якість матеріальних ресурсів; інформаційні системи; громадська інформація; міжнародне співробітництво (Decision on Criteria for Accreditation, 2010). За цими критеріями протягом 2013–2017 рр. проведено 27 акредитаційних процедур у ВЗО (ENQA Agency review, 2017, p. 19).

Для прикладу подамо опис критерію «Менеджмент, внутрішня система забезпечення якості та культура якості»: ВЗО має ефективну організаційну та управлінську структуру, формалізовану у його нормативно-правових актах. Інституція сприяє формуванню культури якості, розробляє всебічну та ефективну внутрішню систему забезпечення якості для вдосконалення викладання, наукових досліджень, процесів управління та адміністрування. Політика та процедури внутрішнього забезпечення якості формалізовані у прийнятих актах. У закладі освіти є офіційний орган з контролю якості, роль, обов'язки та діяльність якого прописані у нормативно-правових документах. Роль студентів, здобувачів усіх трьох ступенів, в управлінні закладом вищої освіти і системі внутрішнього забезпечення якості чітко та інституційно визначена (NEA documents, 2012, p. 27).

Критерії для акредитації навчальних програм було затверджено у 2013 році, але до кінця 2017 р. не однієї процедури проведено не було (ENQA Agency review, 2017, p. 15), оскільки діяльність ВЗО щодо упровадження програм для різних ступенів освіти, ще не відповідає у повній мірі національним стандартам якості.

Критерії ліцензування освітньої програми у закладі вищої освіти, як правило, кількісно стандартизовані та пов'язані з просторовим, матеріальним та технічним та людськими ресурсами інституції, а також стосуються вимог до освітньої програми (Recommendations on criteria for licensing, 2012, p. 10).

Протягом 2013–2015 рр. 3 заклади вищої освіти БіГ (Університет Мостар, Університет Баня-Лука, Університет Сараєво) брали активну участь у проекті EUREQA «Посилення інституційного потенціалу для забезпечення якості». Забезпечення якості вищої освіти було визначено ключовим компонентом цього проекту, а упровадження ESG було умовлено бажанням інституцій вищої освіти

стати конкурентоспроможними на міжнародному рівні освітніх послуг (Gover, Loukkola, & Sursock, 2015, p. 8, 10).

Аналіз звітів, матеріалів обговорення результатів проекту EUREQA (4 червня 2015 р., Сараєво) свідчить про позитивні зрушення у законодавчій і операційній площинах як результати впливу переглянутих ESG на підвищення відповідальності вищів за забезпечення якості. Один із результатів проекту – консолідовані критерії акредитації вищих закладів освіти, які було винесено на обговорення стейкхолдерів: стратегія вищого закладу освіти, зовнішнє забезпечення якості і розвиток якості, забезпечення якості освітніх програм, студенти, людські ресурси, інфраструктура, інформаційний менеджмент, громадська інформація, інтернаціоналізація (Benjamin Muhammedbegović, 2015). Варто зазначити, що консолідовані критерії частково дублюють критерії – 2010, але є позитивною спробою інституцій і НЕА узгодити національні критерії з ESG, що, окрім підвищення конкурентоспроможності національної системи вищої освіти, посилює б статус НЕА БіГ як афілійованого члена Європейської асоціації забезпечення якості вищої освіти ENQA (з 2010 р.).

У 2016 р. НЕА оновив свої інституціональні критерії акредитації для узгодження їх з європейськими стандартами ESG 2015. Прийнята та опублікована панель для проведення процедури акредитації закладу освіти включає десять загальних критеріїв (політика забезпечення якості; підготовка та затвердження освітньої програми; навчання, викладання та оцінювання, орієнтовані на студентів; реєстрація та просування студентів, визнання та сертифікація; склад викладачів; навчальні ресурси та підтримка студентів; інформаційний менеджмент; інформування громадськості; постійний моніторинг та періодичний огляд програм; періодичне зовнішнє забезпечення якості), кожен з них має під-критерії. Відтак, панель загалом містить 34 критерії (ENQA Agency review, 2017, p. 35–41).

Для акредитації навчальних програм визначено 16 критеріїв: політика забезпечення якості програми; підготовка та прийняття програми; викладання, навчання та оцінювання, орієнтовані на студента; зарахування, визнання та сертифікація студентів; людські ресурси; ресурси та фінансування; інформаційний менеджмент; інформування громад-

ськості; постійний моніторинг, оцінювання та перегляд навчальної програми; мобільність персоналу та студентів; організація та структура 3-го циклу навчання; політика та умови для зарахування на 3-й цикл; контроль (нагляд); наукові дослідження і докторська дисертація; оцінка докторської дисертації; інтернаціоналізація докторської програми навчання.

Перші десять критеріїв, які застосовуються до всіх навчальних програм, мають підкритерії. Загалом панель включає 41 критерій; 21 додатковий критерій розроблено спеціально для докторських програм (ENQA Agency review, 2017).

З метою підготовки експертами якісного оціночного висновку щодо відповідності акредитаційним критеріям у БіГ визначено необхідні документи та встановлено процедури. Для критерію «Міжнародне співробітництво» зокрема: процедури для підтримки міжнародної діяльності, мобільності студентів і викладачів; стратегії для міжнародного співробітництва, внутрішній план розвитку інституційного органу міжнародного співробітництва (Self-assessment report, 2017, p. 42).

Варто зазначити, що в процесі акредитації експерти повинні не тільки формально перевірити документи, але й обов'язково враховувати результати щодо їх практичного застосування у закладі вищої освіти. Так, оцінюючи діяльність за критерієм «Вищий заклад освіти розробляє стратегію в процесі публічних консультацій з усіма зацікавленими сторонами, яка офіційно прийнята і є загальнодоступною», експерти мають здійснити такі процедури: описати метод розробки та прийняття стратегії (хто і коли готував, розглядав і приймав стратегію); зазначити консультантів, які брали участь у розробці стратегії; оцінити внесок зацікавлених сторін у проведення консультації щодо якості стратегії; надати веб-посилання про проведені зустрічі, у ході яких було розглянуто або прийнято стратегію, або протокол засідання органів, що прийняли стратегію; вказати е-адресу доступу до стратегії (наприклад, веб, з якої можна завантажити документ) тощо (Vodič za internu i eksternu evaluaciju, 2015, p. 14).

Рішенням Апеляційного комітету ENQA Appeals and Complaints Committee від 26 лютого 2018 р. НЕА БіГ відмовлено у наданні статусу повного члена цієї організації через недостатній загальний рівень відповідності ESG. Члени комісії дійшли висновку: попри

множинність нормативних документів у БіГ і критеріїв якості (акредитації закладів вищої освіти; акредитації навчальних програм та мінімальні стандарти якості), вони є надто загальними, результати можуть бути потенційно «різними (суперечливими) з такою відкритою інтерпретацією рекомендацій щодо процесу». Експертна група рекомендувала провести ретельний огляд нормативних документів, пов'язаних з методологією зовнішнього забезпечення якості у БіГ, з «особливою увагою до дублювання, кількості, змісті та інтерпретації критеріїв» (HEA's appeal to ENQA, 2018).

Досвід Боснії і Герцеговини (БіГ) щодо оцінювання якості вищої освіти за національними критеріями, з урахуванням Європейських стандартів забезпечення якості, на наш погляд, свідчить не тільки про неоднозначність визначення функціональних характеристик поняття «критерій», але й про складність узгодження європейських і національних стандартів оцінювання якості діяльності інституції за визначеними критеріями.

Показники у вищій освіті: функціональне призначення. У сучасному освітньому просторі широко користуються термінами, сукупність яких за своїм функціональним призначенням відображає призначення і повноту змісту критерія. Йдеться про термін «показник» (indicator), контекстуальне ядро якого увиразнюють атрибути, що мають різне значення, але часто перекладаються (звісно, сприймаються користувачами) як еквіваленти.

Для кращої аргументації звернемося до джерел, які, на наш погляд, ілюструють розширення концептуального ядра терміну «показник» протягом останніх двох десятиріч в англomовному контексті, додаючи йому функціональної «вартості» при оцінюванні якості вищої освіти.

У 1985 р. у Великій Британії Комітет Джаррата (The Jarratt Committee) запропонував три групи показників: внутрішні, зовнішні, операційні.

Внутрішні показники визначали потреби ринку у бакалаврських програмах; свідчили про випуск та присуджені академічні ступені, залучення магістрантів та докторантів; коефіцієнт успішності ступенів, що здобувають вищу ступінь, залучення дослідницьких фондів; якість викладання. Зовнішні показники характеризували працевлаштування випускників; репутацію закладу освіти за зовнішніми відгуками роботодавців; публікаційну

активність викладачів, цитування; патенти, винаходи; членство, призи, медалі наукових товариств. Операційні показники стосувалися діяльності окремих підрозділів; відображали вартість навчання; співвідношення співробітників / студентів; площі для навчання; кадрові навантаження; доступність бібліотечних фондів тощо (Caldwell, 1992, p. 52–54).

У 90-ті рр. минулого століття широкого вжитку набувають показники досягнення результатів (performance indicator), які є «показниками загального стану та якості курсів» і виконують функцію «контролю за процесами у вищій освіті для того, щоб їх стан та результати були задовільної якості» (Church, 1988, p. 28). Вони, зазначають дослідники, мають більший обсяг функціонального значення, ніж показники ефективності (efficiency indicator) (Head, 1990; Yorke, 1991); є інструментами для оцінки виконаного завдання, але їх не можна плутати із самим завданням (Harvey & Green, 1993, p. 18).

Останнє десятиріччя ХХ століття надало новий імпульс для розвитку вищої освіти, зокрема формування концепції якості, розробки критеріїв щодо визначення її якості.

У 1999 р. було створено Міжнародну мережу агенцій забезпечення якості у вищій освіті (INQAANE), яка об'єднала 257 агентств із 92 країн; розпочато широкомасштабний європейський проект зі створення ЄПВО.

Посилення уваги до проблеми якості вищої освіти і визначення ефективності діяльності інституцій, на наш погляд, вплинуло на розширення сфери використання показників. Показники ефективності, як зазначають дослідники, використовують для моніторингу системи вищої освіти; для того, щоб установи здійснювали контроль за результативністю (продуктивністю) та ефективністю (Harvey & Green, 1993, p. 18).

У Доповіді Ради з фінансування вищої освіти Англії (HEFCE, 1999) конкретизовано цілі показників результативності у вищій освіті: забезпечити кращу та більш достовірну інформацію про результативність сектора; проводити порівняння окремих закладів освіти; зіставляти показники (бенчмаркінг) для оцінювання результатів діяльності; інформувати про розвиток політики (освітньої, інституційної); «зробити внесок у посилення громадянської відповідальності вищої освіти» (HEFCE, 1999).

У 2001 р. за результатом проведеної Всесвітньої конференції з вищої освіти (1988) експерти ЮНЕСКО підготували глобальне дослідження показників результативності вищої освіти (UNESCO Higher Education Indicators Study, 2001). У дослідженні було визначено та охарактеризовано три види показників (прости, результативності, загальні), дефініційні ознаки яких було уточнено Cave, Hanney, Henkel and Kogan (1997).

Прости показники, як правило, виражаються у формі абсолютних цифр і призначені для забезпечення відносно об'єктивного опису ситуації чи процесу. Показники результативності відрізняються від простих індикаторів, оскільки означають точку відліку, наприклад, стандарт, мету, оцінку або компаратор, і тому є відносними, а не абсолютними величинами. Третя категорія, загальні показники, в основному виведена за межі «інституції і не є показниками у повному сенсі – вони часто є думками, результатами опитування або загальною статистикою» (UNESCO Higher Education Indicators Study, 2001, р. 11).

Подальше осмислення поняття знаходимо у глосарії «Quality Assurance and Accreditation: A Glossary of Basic Terms and Definitions», підготовленому експертами Європейського центру вищої освіти (UNESCO-CEPES) (Vlăsceanu et al., 2007).

Показники результативності (efficiency) доводять фактичну продуктивність, а показники ефективності (effectiveness) визначають ступень досягнення цілей. Контекстні показники стосуються специфічного середовища закладу вищої освіти або програми; вхідні індикатори – логістичних, людських та фінансових ресурсів. Процесні індикатори відносять до використання ресурсів, управління ресурсами та функціонування організації. Вихідні показники (ще відомі як модель CIPO, тобто «контекст, вхід, процес, вихід») показують фактичні досягнення або продукти діяльності закладу освіти і часто використовуються в оціночних дослідженнях (Vlăsceanu et al., 2007, р. 59–60).

У контексті формування культури якості і запровадження EGS 2015 у ЄПВО сприймаються тези неопублікованої лекції R. A. Barnett щодо визначення індикаторів результативності, які коментує Eveline M. Caldwell. Унаочнено це виглядає як взаємозумовлений ланцюжок: «концепція вищої освіти – концепція якості –

вид критерію результативності». Наприклад, «коли вища освіта розглядається як підготовка до дослідницької кар'єри, то якість вимірюється дослідницькими профілями персоналу» (Caldwell, 1992, р. 53).

В оновленому стандарті ISO 9000:2015 подано терміни і дефініції, які увиразнюють процес і результат менеджменту якості вищої освіти у XXI столітті, коли прагнення суспільства, науково-педагогічної громади, інших стейкхолдерів поліпшити якість вищої освіти підтверджено значними результатами у сфері забезпечення її якості.

Термін «performance» означає «продуктивність, результат вимірювань. Результативність (продуктивність) може стосуватися, як кількісних, так і якісних даних». Результативність може бути пов'язана з менеджментом діяльності, процесами, продуктами, обслуговуванням, системами або організаціями (ISO 9000:2015, п. 3.7.4.).

Ефективність (efficiency) означає співвідношення між отриманим результатом та використаними ресурсами. Термін «effectiveness» також перекладається як ефективність, але стосується дієвості (міри) здійснення запланованих заходів та досягнення запланованих результатів (ISO 9000:2015, пп. 3.7.10, 3.7.11).

Ми виходимо з того, що показники є певними маркерами, які визначають відповідність результатів визначеним цілям або сигналізують про певні відхилення від заданих стандартів (цілей), але не є стандартом якості. Показники результативності і ефективності дозволяють інституціям порівнювати результати своєї діяльності або проводити компаративний аналіз з іншими закладами вищої освіти. Вони є дієвими інструментами вимірювання лише за умови використання комплексу індикаторів, які є узгодженими і відображають всі процеси, які відбуваються або до яких залучені заклади вищої освіти і стейкхолдери.

«Система показників повинна функціонувати як контрольна панель, що полегшує ідентифікацію проблем і вимірювання їх величини», – зазначається у документі Європейської комісії ЄС. Отож, роль індикаторів полягає в описі поточної ситуації, визначенні кількості встановлених цілей; для забезпечення постійного корегування прогресу щодо досягнення певних цілей або, «з огляду на те, які фактори могли б сприяти досягненню результатів» (European Commission, 2002, р. 8).

Особливості використання панелі показників для вимірювання якості на рівні системи освіти покажемо на прикладах.

Показники ОЕСР. Упродовж багатьох років ОЕСР публікує щорічні збірники показників, що стосуються діяльності організації у сфері освіти, вищої освіти та досліджень у країнах-членах, які дозволяють вимірювати стан освіти на міжнародному рівні. Порівняльна та сучасна панель індикаторів ОЕСР ґрунтується на базовій моделі освіти: контекст – вхід – процес – випуск на рівні національної системи освіти.

Контекстні показники стосуються характеристик суспільства в цілому та структурних особливостей національних систем освіти (наприклад, демографічна ситуація, кількість учнів, освітні цілі тощо); відображають контекст поточної політики в галузі освіти, допомагаючи формувати політику і визначати провідні цілі, наприклад, щодо навчання протягом усього життя.

Вхідні показники стосуються фінансових та людських ресурсів, які інвестовані в освіту; є стратегічними важелями для визначення освітньої політики або інформують про сучасну (минулу) політику. Індикатори процесу є характеристиками освітнього середовища та організації закладів освіти, які визначаються на системному рівні. Індикатори результатів чи підсумків стосуються статистики доступу та участі в освітньому процесі, сукупних даних про досягнення країни в галузі освіти (OECD, 2017, р. 10–12).

Показники Світового банку. Визнаючи, що якість є «невловимим» поняттям, Світовий банк (World Bank) розробив показники для його максимально точного вимірювання за такими індикаторами: ресурси (фізичні, людські та фінансовий капітал), доступ до освіти (зарахування на всіх рівнях, у т.ч. вищої освіти), справедливість (гендерний показник), ефективність (завершеність навчання на кожному рівні, відсів, повторне навчання, частка учнів, студентів, що навчаються у приватних закладах освіти), якість та результати (TIMSS у математиці, природничих науках, рівень грамотності дорослих) (World Bank, 2008, р. 15–16).

Якісні показники Європейського Союзу щодо безперервного навчання. Визначені у документі ЄС (2002) показники співпадають з чотирма областями, що ідентифіковані робочою групою як відповідні політичні площини для забезпечення безперервного навчання у країнах Європейського Союзу.

Перша зосереджена на вміннях, відносинах та компетентностях особистості. Друга площа, доступ і участь, описує взаємодію особистості та системи; третя – ресурси для навчання протягом усього життя. Четверта площа «Стратегії і розвиток системи» стосується безперервного навчання, точніше визначених стратегій, спрямованих на узгодженість пропозицій щодо перетворення компонентів навчання протягом усього життя в інтегровану та узгоджену «систему» (узгодженість пропозиції). У рамках такої системи можливо оцінити результати (забезпечення якості), а особа має отримати максимальну користь від свого навчання, яке є акредитованим та сертифікованим, за умови належного консультування та керівництва (European Commission, 2002, р. 8, 59).

Висновки. Концепція забезпечення якості у ЄПВО, діяльність провідних міжнародних (ОЕСР, Світовий банк), європейських (ЄС) стейкхолдерів, Агенцій, інституцій спрямовані на формування моделі оцінювання якості вищої освіти. Результат їх практичної діяльності кінця 90-тих рр. XX – першої декади XXI століття зафіксовано у поняттях («критерій», «показник»), що стають елементами пам'яті, результатом процесу осмислення нових якостей і властивостей вищої освіти і у своїй сукупності характеристик віддзеркалюють в узагальненій формі тенденції і зміни, що відбуваються у ЄПВО. Для опису процедур оцінювання якості вищої освіти необхідно розмежувати дефініційні ознаки цих понять.

Критерій визначає загальну (або узагальнену) ознаку, за якою відбувається оцінювання, порівняння реальних педагогічних явищ, якостей, процесів (наприклад, акредитації закладу освіти). Сукупність критеріїв складають кількісну та якісну базу, яка дає підстави для оціночного висновку щодо виконання ліцензійних вимог і умов забезпечення якості освітньої програми.

Показник є кількісною та \ або якісною складовою критерію, виконує функцію кількісно-якісного накопичення даних з їх подальшою інтерпретацією і критеріальним узагальненням для оцінювання якості освіти. У конкретних показниках (індикаторах) відображено ступінь виявлення критерію, представлено повноту визначеності характеристик критеріїв, за якими визначають результативність діяльності ВНЗ, ефективність освітньої

програми, якість вищої освіти. Панель узгоджених і комплексних показників дає можливість порівняти і оцінити системи вищої освіти на національній і наднаціональному рівнях.

«Стандарти і рекомендації забезпечення якості вищої освіти» (ESG, 2015) варто про-

аналізувати з т.з. впливу на посилення або зміну (повністю або частково) дефініційних ознак критеріїв якості та їх ефективності для проведення акредитації закладів вищої освіти, освітніх програм. Ця проблема і стане предметом нашого дослідження.

References

- Caldwell, M. E. (1992). Quality in Higher Education: A Theoretical Study. *Educational Research Journal*, 7, 50–59 (eng).
- Church, C. H. (1988). The qualities of validation. *Studies in Higher Education*, 13, 27–43 (eng).
- Crozier, F., et al. (2006). *Terminology of quality assurance: towards shared European values?* Helsinki, Finland: European Association for Quality Assurance in Higher Education (eng).
- Gover, A., Loukkola, T. (2015). *EUREQA moments! Top tips for internal quality assurance*. European University Association. Retrieved from www.eua.be (eng).
- Decision on Criteria for Accreditation of Higher Education Institutions in Bosnia and Herzegovina (2010). *Official Gazette of BiH*, 75/10 and 44/13. Retrieved from <http://hea.gov.ba/Dokumenti/u-pripremi/Criteria%20eng.pdf> (eng).
- ENQA Agency review: Agency for development of higher education and quality assurance of Bosnia and Herzegovina (HEA) (2017). Retrieved from http://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2017/09/HEA-ERR_FINAL.pdf (eng).
- European Commission (June 2002). *Quality indicators of lifelong learning: Fifteen quality indicators*. Brussels, Belgium: European Commission. Retrieved from http://www.aic.lv/bologna/Bologna/contrib/EU/report_qual%20LLL.pdf (eng).
- European Parliament Committees (2015). *University quality indicators: A critical assessment*. Study. doi:10.2861/426164 QA-02-15-583-EN-N141 (eng). Retrieved from <http://www.europarl.europa.eu/committees/en/supporting-analyses-search.html>
- European Parliament's Committee on Education and Culture (2016). *Evaluation of Education at the European Level. Research for CULT Committee*. Retrieved from <http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/search.html?keywords=000671> (eng).
- Framework Law on Higher Education in Bosnia and Herzegovina (2007). Brussels, Belgium. *The Official Gazette of Bosnia and Herzegovina*, 57/07 and 57/09. Retrieved from <https://yeungus.com/framework-law-on-higher-education-in-bosnia-and-herzegovina-free-related-pdf.html> (eng).
- Harvey, L. and Green, D. (1993). Defining Quality. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 18: 1, 9–34. doi: 10.1080/0260293930180102. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1080/0260293930180102> (eng).
- Ćurković, B. et al. (Eds). *HIGHER Education and Quality Assurance. HEA documents* (2012). Banjaluka, Bosnia and Herzegovina: Agency for Development of Higher Education Quality Assurance (eng).
- HEA's appeal to ENQA and decision on HEA's membership in ENQA (2018). ENQA Secretariat. Retrieved from <http://www.enqa.eu/wp-content/uploads/> (eng).
- Higher Education Funding Council for England (1999). *Performance Indicators in Higher Education in the UK*. London, Great Britain: HEFCE Report (eng).
- ISO 9000:2015. *Quality management systems – Fundamentals and vocabulary*. Retrieved from <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:9000:ed-4:v1:en> (eng).
- Muhamedbegovic, B., Džanic, E., Dedic, E. (2016). *New Standards and guidelines for quality assurance in the European Higher Education Area – Unifying impetus for advancements*. Retrieved from <http://ssrn.com/abstract=2721582> (eng).
- OECD (2017). *Education at a Glance 2017: OECD Indicators*. Paris, France: OECD Publishing. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2017-en> (eng).
- Overview of the Higher Education System. Bosnia and Herzegovina* (2017). Retrieved from <https://>

- eacea.ec.europa.eu/sites/eacea-site/files/countryfiche_bosniaherzegovina_2017.pdf (eng).
Recommendations on criteria for licensing of higher education institutions and study programs in Bosnia and Herzegovina (2012). *The Official Gazette of BiH*, 13/12. Retrieved from http://www.heg.gov.ba/Dokumenti/dokumenti_agencije/?id=3323 (eng).
Sadler, D. R. (2005). Interpretations of criteria-based assessment and grading in higher education. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, Vol. 30, Issue 2, 175–194 (eng).
Self-assessment report (2017). Banja Luka, Bosnia and Herzegovina: Agency for Development of Higher Education and Quality Assurance BiH (eng).
Standards and guidelines for quality assurance in Bosnia and Herzegovina (2007). *The Official Gazette of Bosnia and Herzegovina*, 13/08 (eng).
UNESCO Higher Education Indicators Study (2001). *Accountability and International Co-operation in the Renewal of Higher Education*. Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001206/120630e.pdf> (eng).
Vlăsceanu, L., Grünberg, L., Pârlea, D. (2007). *Quality Assurance and Accreditation: A Glossary of Basic Terms and Definitions*. Bucharest, Romania: UNESCO-CEPES (eng).
Vodič za internu i eksternu evaluaciju visokoškolskih ustanova u Bosni i Hercegovini (2015). World University Service of Bosnia Herzegovina (SUSBiH). Retrieved from http://heg.gov.ba/projekti/sus/Vodic-za-internu-i-eksternu-evaluaciju-visokoskolskihustanova_bs.pdf (bosn).
World Bank (2008). *The road not traveled education reform in the Middle East and North Africa*. Washington DC, USA: World Bank (eng).

ОЦЕНИВАНИЕ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ: КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ ЭФФЕКТИВНОСТИ

Соколова Ирина, доктор педагогических наук, профессор,
профессор кафедры педагогики и образования,
Мариупольский государственный университет,
проспект Строителей, 129, 87500 Мариуполь, Украина, i.sokolova@mdu.in.ua

Статья посвящена проблеме номинации и интерпретации процедур, инструментов и способов оценки качества высшего образования, которая в начале XXI века является предметом теоретико-прикладных исследований. Автором проанализированы различные подходы к определению понятий, которые содержат признаки инструментов для измерения и оценки в сфере высшего образования – показатель, критерий, индикатор. В результате дискурс анализа англоязычных источников доказано, что необходимо различать сферы употребления и особенности перевода дефиниций понятий, номинирующих критерии и показатели в сфере высшего образования. Анализируя институциональные практики оценивания качества высшего образования на примере одной из стран, которая является кандидатом на вступление в ЕС, автор поднимает проблему необходимости согласования национальных критериев с ESG 2015 для лицензирования, аккредитации высших учебных заведений и образовательных программ. В статье показаны особенности использования панели показателей (ОЭСР, Всемирного банка, Европейского союза) для измерения качества на уровне системы образования.

Ключевые слова: аккредитация учреждения высшего образования; высшее образование; критерии; лицензирование образовательной программы; оценка; оценивание; показатели (простые, результативности, эффективности).

ASSESSMENT IN HIGHER EDUCATION: CRITERIA AND EFFICIENCY INDICATORS

Sokolova Iryna, Doctor of Science (Pedagogy), Professor,
Professor of the Department of Pedagogy and Education,
Mariupol State University, 129 a Budivelnkyiv Ave.,
87500 Mariupol, Ukraine, i.sokolova@mdu.in.ua

The ongoing implementation of the Bologna Process in Europe prompts comparisons with international competitors and efforts to match their quality assurance standards. Higher education institutions must be effective to succeed in research, to provide best academic practices and high quality of studies. Terminological system of pedagogical science and practice of higher education reflects the goals, values and problems, structure and system of scientific knowledge of the XXI century. The process for content analysis is designed to achieve the objective analysis possible by defining the process of the qualities and characteristics to be measured in HE.

The article provides definitions of basic concepts that describe the features of tools for measuring and assessing in higher education. A comparative analysis of the practice of applying criteria & indicators is made on materials of English-language publications.

Starting from a conceptual discussion around commonly used terms, such as «criterion» and «indicator», the author has shown that these terms do not have a single universal meaning. The analysis shows that there is no common understanding of what criteria-based means or what it implies for practice. Instead, they belong to a wide conceptual field, which covers various overlapping or closely related topics. This paper addresses the nature of the concept of criteria in relation to higher education.

This paper provides examples of use different sets of criteria for the accreditation and external evaluation of Higher education institutions and study programmes in Bosnia and Herzegovina, recognised by the EU as a «potential candidate country». In accordance with the constitutional structure of BiH, there are several regulations for external QA which are combined for each accreditation procedure. The project «Strengthening Institutional Capacity for Quality Assurance» (2013-2015) aims to support the full implementation of the ESG at all levels and to carry out accreditations of all HEIs in the country. In the process of analyzing the institutional practice of the country the problem of harmonizing national criteria with updated ESG2015 for licensing, conducting accreditation of higher education institutions and educational programs has been raised.

The author analyses ways of thinking about the practice of applying the indicators for the sphere of higher education. It is stated, that the concepts of «effectiveness» and «efficiency» are often confused. The peculiarities of using the indicator panels (OECD, World Bank, European Union) are described for measuring the quality at the level of the education system.

Key words: assessment; accreditation; criteria; indicator (simple, performance, efficiency); evaluation; higher education; licensing.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2018

Прийнято до друку 26.04.2018